

Скрипник Н.Г.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті представлено результати емпіричного дослідження структури навчально-професійної мотивації майбутніх психологів різних курсів навчання, що відбувається в умовах воєнного стану. За результатами проведеного дослідження визначені загальні для студентів-психологів бакалаврського рівня вищої освіти характеристики структури навчально-професійної мотивації: позитивні зв'язки навчально-пізнавальних мотивів з соціальними, комунікативними мотивами і мотивами запобігання невдачі, а також позитивні зв'язки мотивів престижу і запобігання невдачі. Визначено, що найбільшою інтегрованістю й організованістю за рахунок низької диференційованості характеризується структура навчально-професійної мотивації студентів третього курсу навчання. Найменшою організованістю характеризується структура навчально-професійної мотивації студентів першого курсу, що обумовлено суттєво більшою високою її диференційованістю порівняно зі структурою навчально-професійної мотивації студентів другого і четвертого курсів за наявності близьких за значенням індексів когерентності. Базовими елементами структури навчально-професійної мотивації студентів на першому курсі навчання виявилися комунікативні мотиви та внутрішня професійна мотивація, на другому курсі – комунікативні та навчально-пізнавальні мотиви, на третьому курсі – зовнішня позитивна професійна мотивація, на четвертому курсі – мотиви запобігання невдачі і творчої самореалізації. Визначена неоднакова роль внутрішньої професійної мотивації у структурі навчально-професійної мотивації студентів різних курсів. Так у студентів першого курсу визначені зв'язки внутрішніх професійних мотивів із комунікативними, професійними, навчально-пізнавальними і соціальними мотивами навчальної діяльності, мотивами творчої самореалізації. У студентів другого курсу внутрішні професійні мотиви пов'язані лише з професійними мотивами і мотивами творчої самореалізації. На третьому і четвертому курсах навчання внутрішня професійна мотивація виявилася взагалі не пов'язаною з мотивами навчальної діяльності майбутніх психологів.

Ключові слова: навчання в умовах воєнного стану, навчально-професійна мотивація, структура навчально-професійної мотивації, мотиви навчальної діяльності, зовнішні професійні мотиви, внутрішні професійні мотиви, майбутні психологи.

Постановка проблеми. Проблеми, що виникли в суспільному житті України у зв'язку з відкритою збройною агресією проти неї, актуалізували питання професійної підготовки фахівців-психологів, які можуть надавати кваліфіковану психологічну допомогу військовим і цивільному населенню. Вирішення даних питань привертає увагу до проблематики мотивації навчально-професійної діяльності майбутніх психологів, що отримують освіту в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях сучасних науковців підкреслюється вплив специфіки мотивації навчання студентів на їх адаптаційний потенціал [2; 5], мотивацію навчальної діяльності, зокрема розвиненість професійних, навчально-пізнавальних мотивів і мотивів творчої самореалізації в структурі навчальної мотивації, визначають як

умову забезпечення успішності дистанційного навчання [1; 4; 6]. Проте, як зазначають В.Г. Дуб та І.М. Галян, стосовно мотивації майбутніх фахівців доцільно говорити не про навчальну, а про навчально-професійну мотивацію, «оскільки вона вже не може прирівнюватися до шкільної навчальної мотивації, тому що тут закладена професійна спрямованість і готовність студента до вирішення професійних завдань. З іншого боку, професійна мотивація студентів ще не відповідає професійній мотивації фахівців, залучених у професійну діяльність» [3, с. 417]. За визначенням даних авторів, мотивація навчально-професійної діяльності майбутніх фахівців визначається як сукупність мотивів навчальної діяльності і професійних мотивів, що обумовлює зацікавлене ставлення до навчання як основи професійної діяльності [3, с. 422].

Незважаючи на наявні дослідження, питання щодо мотивації навчально-професійної діяльності студентів не втрачають актуальності й потребують подальшого вирішення у зв'язку зі змінами умов навчання і життя студентів, пов'язаних із збройною агресією проти України та введенням на її території воєнного стану.

Мета статті полягає у визначенні особливостей структури навчально-професійної мотивації майбутніх психологів в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження проводилося із використанням «Методики вивчення мотивів навчальної діяльності» А.О. Реана та В.О. Якуніна в модифікації Н.Ц. Бадмасової і «Методики вивчення мотивації професійної діяльності» К. Замфір в модифікації А.О. Реана.

Для визначення особливостей структури навчально-професійної мотивації майбутніх психологів використовувався метод структурно-психологічного аналізу А.В. Карпова і О.А. Карпова, що передбачає визначення на основі результатів кореляційного аналізу узагальнених структурних індексів: індексу когерентності (інтегрованості) структури, що визначається як число позитивних значущих зв'язків у структурі з урахуванням їх значущості; індексу дивергентності (диференційованості) структури, що визначається як число негативних значущих зв'язків у структурі з урахуванням їх значущості; індексу організованості структури, що визначається як різниця загальної кількості позитивних і негативних зв'язків з урахуванням їх значущості, а також порівняння індексів, отриманих за досліджуваними групами, із використанням критерію χ^2 Пірсона. Метод структурно-психологічного аналізу також дозволяє визначити базові елементи структури як елементи, що мають у структурі найбільшу структурну вагу, і на базі яких структуруються всі інші елементи.

Дослідження проводилося на базі факультету соціальних і поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Всього у дослідженні взяли участь 133 здобувача вищої освіти бакалаврського рівня спеціальності «Психологія»: 35 здобувачів першого, 31 здобувач другого, 35 здобувачів третього, 32 здобувача четвертого курсу.

За результатами кореляційного аналізу по групі студентів першого курсу визначено, що внутрішні професійні мотиви позитивно корелюють із комунікативними мотивами ($r=0,565$, $p<0,01$), професійними мотивами ($r=0,641$, $p<0,01$), мотивами творчої самореалізації ($r=0,568$, $p<0,01$),

навчально-пізнавальними ($r=0,446$, $p<0,01$), соціальними ($r=0,465$, $p<0,01$) мотивами, а негативно із зовнішніми позитивними професійними мотивами ($r=-0,448$, $p<0,01$). У свою чергу зовнішні позитивні професійні мотиви негативно корелюють із мотивами творчої самореалізації ($r=-0,485$, $p<0,01$) і комунікативними мотивами ($r=-0,384$, $p<0,05$). Зовнішні негативні мотиви по групі студентів першого курсу негативно корелюють із комунікативними мотивами ($r=-0,427$, $p<0,05$) і професійними мотивами ($r=-0,417$, $p<0,05$).

Кореляційний аналіз мотивів навчання по групі студентів першого курсу показав наявність позитивних кореляційних зв'язків комунікативних мотивів з професійними ($r=0,598$, $p<0,01$), навчально-пізнавальними ($r=0,623$, $p<0,01$) і соціальними ($r=0,706$, $p<0,01$) мотивами. Мотиви запобігання невдачі позитивно корелюють з навчально-пізнавальними мотивами ($r=0,429$, $p<0,05$) і мотивами престижу ($r=0,553$, $p<0,01$), які, в свою чергу, негативно пов'язані з мотивами творчої самореалізації ($r=-0,343$, $p<0,05$). Професійні мотиви позитивно корелюють із мотивами творчої самореалізації ($r=0,406$, $p<0,05$), навчально-пізнавальними ($r=0,553$, $p<0,01$) і соціальними ($r=0,547$, $p<0,01$) мотивами. Позитивний кореляційний зв'язок визначений також між навчально-пізнавальними і соціальними мотивами ($r=0,682$, $p<0,01$).

По групі студентів другого курсу визначено позитивні кореляційні зв'язки внутрішніх професійних мотивів із професійними мотивами навчальної діяльності ($r=0,507$, $p<0,01$) і мотивами творчої самореалізації ($r=0,410$, $p<0,05$), а також негативний зв'язок із зовнішніми негативними професійними мотивами ($r=-0,504$, $p<0,01$). Позитивно корелюють зовнішні позитивні і негативні професійні мотиви ($r=0,357$, $p<0,05$), а зовнішні негативні професійні мотиви позитивно корелюють із мотивами запобігання ($r=0,434$, $p<0,05$) і мотивами престижу ($r=0,365$, $p<0,05$).

Аналіз кореляційних зв'язків між мотивами навчання по групі студентів другого курсу показав наявність позитивних зв'язків комунікативних мотивів з мотивами запобігання ($r=0,690$, $p<0,01$), мотивами престижу ($r=0,554$, $p<0,01$) і соціальними ($r=0,372$, $p<0,05$) мотивами. Мотиви запобігання позитивно корелюють із мотивами престижу ($r=0,696$, $p<0,01$), навчально-пізнавальними ($r=0,566$, $p<0,01$) і соціальними ($r=0,460$, $p<0,01$) мотивами. Професійні мотиви позитивно пов'язані з мотивами творчої самореалізації ($r=0,430$, $p<0,05$) і навчально-пізнавальними

мотивами ($r=0,673$, $p<0,01$). Крім того за даною групою студентів визначено позитивні кореляційні зв'язки навчально-пізнавальних мотивів із мотивами творчої самореалізації ($r=0,520$, $p<0,01$) і соціальними мотивами ($r=0,463$, $p<0,01$).

По групі студентів третього курсу визначено позитивні кореляційні зв'язки зовнішніх позитивних професійних мотивів із зовнішніми негативними професійними мотивами ($r=0,528$, $p<0,01$), комунікативними мотивами ($r=0,354$, $p<0,05$), мотивами запобігання ($r=0,480$, $p<0,01$), мотивами престижу ($r=0,431$, $p<0,01$), мотивами творчої самореалізації ($r=0,367$, $p<0,05$), навчально-пізнавальними ($r=0,401$, $p<0,05$) і соціальними ($r=0,624$, $p<0,01$) мотивами. Визначені позитивні кореляційні зв'язки зовнішніх негативних професійних мотивів із комунікативними мотивами ($r=0,512$, $p<0,01$), мотивами запобігання ($r=0,447$, $p<0,01$), мотивами престижу ($r=0,807$, $p<0,01$) і соціальними ($r=0,385$, $p<0,05$) мотивами.

Комунікативні мотиви за групою третьокурсників позитивно пов'язані з мотивами запобігання ($r=0,488$, $p<0,01$), мотивами престижу ($r=0,640$, $p<0,01$), мотивами творчої реалізації ($r=0,620$, $p<0,01$), навчально-пізнавальними ($r=0,493$, $p<0,01$) мотивами. Мотиви запобігання позитивно корелюють з мотивами престижу ($r=0,613$, $p<0,01$), мотивами творчої самореалізації ($r=0,465$, $p<0,01$), навчально-пізнавальними ($r=0,600$, $p<0,01$) і соціальними мотивами ($r=0,610$, $p<0,01$). Мотиви престижу крім вищезазначених мають позитивні кореляції з мотивами творчої самореалізації ($r=0,367$, $p<0,05$), навчально-пізнавальними ($r=0,357$, $p<0,05$) і соціальними ($r=0,399$, $p<0,05$) мотивами. Професійні мотиви також позитивно пов'язані з мотивами творчої самореалізації ($r=0,427$, $p<0,05$) і навчально-пізнавальними мотивами ($r=0,399$, $p<0,05$). Визначені також позитивні кореляційні зв'язки навчально-пізнавальних мотивів із мотивами творчої самореалізації ($r=0,527$, $p<0,01$) і соціальними мотивами ($r=0,511$, $p<0,01$), мотивів творчої самореалізації і соціальних мотивів ($r=0,412$, $p<0,05$).

По групі студентів четвертого курсу визначений негативний кореляційний зв'язок внутрішніх професійних мотивів із зовнішніми негативними професійними мотивами ($r=-0,455$, $p<0,01$), які, в свою чергу, позитивно корелюють із мотивами престижу ($r=0,378$, $p<0,05$) і мотивами запобігання ($r=0,472$, $p<0,01$). Із мотивами запобігання позитивно корелюють і зовнішні позитивні професійні мотиви ($r=0,371$, $p<0,05$).

Аналіз кореляційних зв'язків між мотивами навчання по групі студентів четвертого курсу показав наявність позитивних зв'язків комунікативних мотивів з мотивами престижу ($r=0,420$, $p<0,05$), мотивами творчої самореалізації ($r=0,499$, $p<0,01$), навчально-пізнавальними ($r=0,452$, $p<0,01$) і соціальними ($r=0,511$, $p<0,01$) мотивами. Практично подібні кореляційні зв'язки визначені і для мотивів запобігання, що позитивно корелюють із мотивами престижу ($r=0,569$, $p<0,01$), мотивами творчої самореалізації ($r=0,450$, $p<0,01$), навчально-пізнавальними мотивами ($r=0,514$, $p<0,01$). Мотиви престижу негативно пов'язані з професійними мотивами ($r=-0,350$, $p<0,05$), а позитивно – з мотивами творчої самореалізації ($r=0,390$, $p<0,05$). Як і по групі студентів третього курсу, визначені позитивні кореляційні зв'язки навчально-пізнавальних мотивів із мотивами творчої самореалізації ($r=0,508$, $p<0,01$) і соціальними мотивами ($r=0,371$, $p<0,05$), мотивів творчої самореалізації і соціальних мотивів ($r=0,545$, $p<0,01$).

Узагальнені структурні індекси, що відображають характеристику структури навчально-професійної мотивації студентів різних курсів, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Показники узагальнених індексів структури навчально-професійної мотивації студентів різних курсів

Структурні показники	Курси навчання				χ^2	p
	1	2	3	4		
Індекс когерентності структури	42	42	76	46	15,746	0,01
Індекс дивергентності структури	16	4	0	6	21,385	0,01
Індекс організованості структури	26	38	76	40	31,023	0,01

Порівняння структурних індексів за досліджуваними групами студентів показало наявність суттєвих відмінностей індексів когерентності, дивергентності та організованості структури навчально-професійної мотивації. Найбільш інтегрованою та організованою і найменш диференційованою виявилася структура навчально-професійної мотивації студентів третього курсу. Найменш організованою виявилася структура навчально-професійної мотивації студентів першого курсу, що обумовлено суттєво більш високою її диференційованістю порівняно зі структу-

рою навчально-професійної мотивації студентів другого і четвертого курсів за наявності близьких за значенням індексів когерентності.

Для студентів кожного з курсів визначені базові елементи структури навчально-професійної мотивації. Для студентів першого курсу базовими елементами структури виявилися комунікативні мотиви та внутрішня професійна мотивація (структурна вага кожного з цих елементів склала 12, що є найвищим показником за даною групою досліджуваних), для студентів другого курсу – комунікативні та навчально-пізнавальні мотиви (структурна вага кожного з цих елементів склала 8), для студентів третього курсу – зовнішня позитивна професійна мотивація (структурна вага склала 11), для студентів четвертого курсу – мотиви запобігання невдач і творчої самореалізації (структурна вага кожного з цих елементів склала 9).

При аналізі отриманих результатів звертає на себе увагу неоднакова роль внутрішньої професійної мотивації у структурі навчально-професійної мотивації студентів різних курсів. Так на першому курсі внутрішня професійна мотивація найбільш тісно пов'язана з мотивами навчання студентів. Визначено, що чим більше першокурсники вмотивовані при оволодінні професією отримуванням задоволення від самого процесу праці, його змістовністю, можливістю найповнішої самореалізації саме в цій діяльності, тим більшою мірою вони орієнтовані на оволодіння новими знаннями та навичками, прийомами самостійного придбання знань, методами наукового пізнання, раціональної організації власної навчальної праці, тим більш вираженою у них є прагнення спілкуватися в процесі навчання, зайняти певну позицію у стосунках з іншими, одержати їхнє схвалення, заслужити авторитет, більш повно виявляти й розвивати свої здатності, реалізовувати творчий підхід до вирішення навчальних завдань, одержати необхідні знання й навички в обраній професійній області, стати кваліфікованим фахівцем.

На другому курсі роль внутрішньої професійної мотивації в структурі навчально-професійної мотивації студентів зменшується: внутрішні професійні мотиви пов'язані лише з професійною мотивацією навчання і мотивацією творчої самореалізації. На третьому і четвертому курсах внутрішня професійна мотивація виявилася взагалі не пов'язаною з мотивами навчання. Тобто, після першого курсу спостерігається зменшення і практично втрата ролі внутрішніх професійних мотивів в навчально-професійній мотивації студентів-психологів.

Відрізняється перший курс від інших курсів навчання і характером зв'язку з мотивами навчання зовнішньої професійної мотивації. Так на першому курсі зовнішня позитивна професійна мотивація обернено пов'язана з комунікативними мотивами і мотивами творчої самореалізації. На другому курсі не визначено жодного зв'язку зовнішньої професійної позитивної мотивації з мотивами навчання, а на четвертому курсі визначено лише позитивний зв'язок із мотивацією запобігання. Найбільш представлена зовнішня позитивна професійна мотивація в структурі навчально-професійної мотивації студентів-психологів третього курсу. Виявилось, що чим більше третьокурсники бажають в майбутньому заробляти більше грошей, прагнуть до кар'єрного зростання, соціального престижу і поваги з боку інших, тим більшою мірою у них виражені соціальні, навчально-професійні мотиви, мотиви творчої самореалізації, престижу, але й запобігання.

Зовнішні негативні професійні мотиви у студентів першого курсу обернено пов'язані з мотивами творчої самореалізації і професійними мотивами. На другому і четвертому курсах зовнішня професійна негативна мотивація позитивно пов'язана з мотивами престижу і запобігання, а на третьому курсі – із мотивами престижу, запобігання, комунікативними і соціальними мотивами навчання.

Аналіз структури навчально-професійної мотивації студентів на різних етапах професійної підготовки дав можливість визначити певні зв'язки мотивів, які є загальними для студентів всіх курсів. Виявилися такі загальні для всіх курсів закономірності: навчально-пізнавальна мотивація тим більше виражена у студентів, чим більше вони схильні до запобігання невдач, можливих неприємностей, незручностей, покарань, що можуть виникнути у випадку невиконання навчальних завдань, а також чим більше студенти прагнуть зайняти певну позицію у стосунках з іншими, одержати їхнє схвалення, заслужити авторитет, тим більше у них виражена потреба у спілкуванні; чим більше навчання студентів вмотивоване запобіганням невдач, тим більше вони прагнуть одержати або підтримати високий соціальний статус.

Висновки. У ході проведеного дослідження визначено, що найбільшою інтегрованістю й організованістю за рахунок низької диференційованості характеризується структура навчально-професійної мотивації студентів третього курсу навчання. Найменшою організованістю характеризується структура навчально-професійної мотивації студентів першого курсу, що обумов-

лено суттєво більш високою її диференційованістю порівняно зі структурою навчально-професійної мотивації студентів другого і четвертого курсів за наявності близьких за значенням індексів когерентності. Базовими елементами структури навчально-професійної мотивації студентів на першому курсі навчання виявилися комунікативні мотиви та внутрішня професійна мотивація, на другому курсі – комунікативні та навчально-пізнавальні мотиви, на третьому курсі – зовнішня позитивна професійна мотивація, на четвертому курсі – мотиви запобігання невдач і творчої самореалізації. Визначені загальні для студентів-психологів першого-четвертого курсів навчання характеристики структури навчально-професійної мотивації: позитивні зв'язки навчально-пізна-

вальних мотивів з соціальними, комунікативними мотивами і мотивами запобігання невдачі, а також позитивні зв'язки мотивів престижу і запобігання невдачі. Встановлене зменшення від першого до старших курсів ролі внутрішніх професійних мотивів в навчально-професійній мотивації майбутніх психологів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні структури навчально-професійної мотивації студентів із різним рівнем адаптації до дистанційного навчання в умовах воєнного стану, що реалізується в різних умовах (студенти, що перебувають в наближених до бойових дій регіонах України, студенти, що мають статус внутрішньо переміщених осіб, або вимушені були перейти за кордон).

Список літератури:

1. Бужинська С.М., Стрюкова С.С. Адаптація студентів ЗВО до дистанційного навчання: психологічний аспект. *Наукове забезпечення технологічного прогресу XXI століття: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Чернівці, 1 травня 2020 р. Чернівці: МЦНД, 2020. Т.3. С. 58–60.*
2. Галян А.І. Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Луцьк, 2016. 228 с.
3. Дуб В.Г., Галян І.М. Навчально-професійна мотивація майбутніх педагогів як складова їх професійного становлення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2012. № 2 (2). С. 415–423.*
4. Єжела О.В., Абсалямова Л.М. Особистісні ресурси адаптації студентів до навчальної діяльності в умовах дистанційного навчання. *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей): зб. наук. пр. за матеріалами V міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р. Харків, 2021. С. 104–107.*
5. Кулеша Н.П. Психологічна адаптація студентів із дистантних сімей до умов навчання у вищому навчальному закладі: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Острог, 2018. 20 с.
6. Прибилова В. М. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. *Проблеми сучасної освіти. 2013. Вип. 4. С. 27–37.*

Skrypnyk N.H. THE STRUCTURE OF LEARNING-PROFESSIONAL MOTIVATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE MARTIAL LAW CONDITIONS

The article presents the results of an empirical study of the structure of learning-professional motivation of future psychologists of various courses of study, which takes place under martial law. According to the results of the research, general characteristics of the structure of learning-professional motivation for psychology students at the bachelor's level of higher education were determined: positive connections learning-cognitive with social motives, of communicative motives with motives for preventing failure, positive connection of motives of prestige with motives for preventing failure. It was determined that the structure of learning-professional motivation of students of the third course of study is characterized by the greatest integration and organization due to low differentiation. The structure of learning-professional motivation for students of the first course of study is characterized by the least organization, which is due to its significantly higher differentiation compared to the structure of learning-professional motivation for students of the second and fourth courses of study in the presence of coherence indices that are close in value. The basic elements of the structure of learning-professional motivation of students of the first course of study turned out to be communicative motives and internal professional motivation, of students of the second course of study – communicative and learning-cognitive motives, of students of the third course of study – external positive professional motivation, of students of the fourth course of study – motives to prevent failures and creative self-realization. The unequal role of internal professional motivation in the structure of learning-professional motivation of students of different courses is determined. For students of the first course, connections of internal professional motives with communicative, professional, learning-cognitive and social motives of learning activity, motives of creative self-realization are determined. For students of the second course, internal professional motives are associated only with professional motives and motives for creative self-realization. In the third and fourth courses of study, the internal professional motivation turned out to be completely unrelated to the motives of the learning activity of future psychologists.

Key words: learning in the martial law conditions, learning-professional motivation, structure of learning-professional motivation, motives for learning activity, external professional motives, internal professional motives, future psychologists.